

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Афанасенко С. І.

Питання прав і свобод людини й громадянина на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світової співдружності. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави й суспільства загалом.

Основи правового статусу громадян України визначають ті конституційно-правові норми, які регулюють суспільні відносини щодо громадянства, принципів статусу особи, конституційних прав, свобод і обов'язків громадян, гарантій реалізації, захисту та охорони прав і свобод громадян, відповідальності громадян за скоєні ними правопорушення згідно з законом.

Конституційний статус громадян України є одним з головних елементів демократичного конституційного ладу держави (ст. ст. 3, 4, 8, 13, 14 Конституції) [1]. Цей статус невіддільний від закріплених у Конституції України засад демократичного конституційного ладу – народного суверенітету, поділу державної влади, верховенства права та інших.

Основи правового статусу громадян базуються на певних принципах: невідчужуваності й непорушності прав і свобод громадян, рівноправності громадян, гарантованості конституційних прав і свобод громадян, юридичної відповідальності за невиконання громадянами конституційних обов'язків. Ці загальнодемократичні принципи статусу громадян певним чином відбиті в ст. ст. 11-24 Конституції України, яка виходить з ідей природних, а тому невідчужуваних і непорушних прав людини. Ці ідеї відстоювали Руссо, Вольтер, Кант, Радіщев, Сковорода, Шевченко, Драгоманов, Франко, Грушевський та інші філософи, громадські й політичні діячі.

Нормативно-правовими актами, які закріплюють основи правового статусу громадян України, є Конституція України, закони України, міжнародні договори, ратифіковані Україною.

Конституція України є головним правовим джерелом у регулюванні основ цього статусу громадян. Законами України закріплюються окремі інститути цих основ: громадянства, політичних та інших прав і свобод громадян, судових гарантій тощо. Конституція України, зокрема, передбачає, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод громадян, які не вичерпуються Основним Законом.

Свободу людини визначають певні ознаки. Слід зазначити, що люди є вільними від народження, ніхто не має права порушувати їх природні права. До того ж у демократичному суспільстві саме держава є головним гарантом свободи людини. За своїм обсягом поняття свободи людини повно відображає принцип, закладений у ст. 19 Конституції України, згідно з яким людина має право робити все, за винятком того, що прямо заборонено чинним законодавством. Свободу людини характеризує й принцип рівних правових можливостей, правового сприяння й правової охорони, який закріплюють демократичні конституції, у тому числі й Конституція України. Водночас свобода людини як об'єктивна реальність виходить за межі, врегульовані правом, і має виток в системі інших соціальних норм, що панують у демократичному

суспільстві. Треба пам'ятати, що поняття свободи може мати неоднакове тлумачення, оскільки, з одного боку, воно характеризує загальний стан людини, її соціальний статус, а з другого – конкретизується в можливості вчинити ті або інші конкретні дії в межах, наданих людині мораллю та правом. Можливості такого роду, що надаються нормами чинного права, визначаються як суб'єктивні права людини. Теорія права й правова практика розрізняють поняття “права людини” і “права громадянина”. У першому випадку йдеться про права, пов'язані з самою людською істотою, її існуванням і розвитком. Людина (як суб'єкт прав і свобод) тут виступає переважно як фізична особа. За Конституцією України до цього виду прав належать право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності людини (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), право на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32) тощо [2, 205].

Що ж до прав громадянина, то вони зумовлені сферою відносин людини із суспільством, державою, їх інституціями. Основу цього виду прав становить належність людини до держави, громадянином якої вона є.

Права людини порівняно з правами громадянина пріоритетні. Адже права людини поширюються на всіх людей, які проживають у тій або іншій державі, а права громадянина – лише на тих осіб, які є громадянами певної країни. Прикладом прав громадянина, закріплених Конституцією України, є право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації (ст. 36), право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38), право на проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій (ст. 39), право на соціальний захист (ст. 46) тощо.

Політичні права й свободи громадян закріплюють їх можливості у сфері громадсько-політичного життя. До цих прав і свобод належать: право на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації й т.д.

Кожен має право на свободу світогляду й віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособове чи колективно релігійні культу й ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Громадяни України мають право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки й громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати й бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї й проводити збори, мітинги, походи й демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення й дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Український народ десятиріччями не знав не лише власної держави, але й права приватної власності й права на підприємницьку діяльність, що суттєво знизило його мотивацію до діяльності при переході до сучасних ринкових відносин.

Закони конкуренції не дають спочивати на лаврах тим, хто досяг економічних успіхів у бізнесі. Досвід, наприклад, Великобританії свідчить, що протягом XIX століття клас багатих людей змінився на 98 %. Основою цивілізованого суспільства є так званий середній клас, до якого належить переважна частина народу. В Україні формування середнього класу є одним з пріоритетів державної політики.

Право на працю для більшості українського суспільства є важливою умовою його виживання. При переході до системи вільних договорів між працедавцями й найманими працівниками зростає роль гарантій права громадян на працю.

Соціальні права й свободи громадян створюють передумови для задоволення їх соціальних потреб. Це – право на відпочинок, право на соціальний захист, право на житло та ін. (ст.ст. 45-50) Конституції України.

Реалізація цих прав і свобод залежить від економічного потенціалу суспільства, системи соціального законодавства. Україна як соціальна держава покликана дбати про соціальне здоров'я суспільства. Але держава може взяти на себе лише такі соціальні зобов'язання, які відповідають рівню економічного розвитку суспільства.

Культурні права й свободи громадян України сприяють соціально-культурному розвитку як особи, так і суспільства загалом. Це – право на освіту, свобода літературної, художньої, наукової й технічної творчості та ін. (ст. ст. 53-54 Конституції України). Рівень цивілізованості суспільства визначається рівнем фінансування культурно-освітньої сфери, де реалізуються відповідні права й свободи громадян. Цей рівень вимагає вкладення в культуру, науку та освіту до 20 % видатків з Державного бюджету. Культурні права й свободи громадян набули нового змісту. Так, повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Ці права й свободи дають громадянам можливість виявляти своє громадянство в широкому розумінні слова, підніматись до рівня громадсько-політичних діячів. Саме з реалізацією політичних прав і свобод громадян помітні зміни в громадсько-політичному житті України: частково з'явилася вільна преса, проводяться багатопартійні парламентські й президентські вибори тощо [3, 160].

Правові гарантії захисту прав і свобод громадян України є необхідною умовою їх реалізації. Конституція та закони України встановлюють два види правових га-

рантій: конституційні й судові.

Конституційні гарантії прав і свобод громадян здійснюються через весь механізм державної влади й місцевого самоврядування. Ці гарантії підтримуються відповідним рівнем конституційної законності й правопорядку, авторитетом Основного Закону, силою громадської думки тощо. Серед інститутів, які забезпечують конституційні гарантії прав і свобод громадян, слід назвати Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Цей інститут є новим у конституційній системі України.

Судові гарантії прав і свобод громадян є універсальним засобом їх захисту. Будь-яка скарга громадянина, права якого порушені, повинна розглядатися судом (ст. 55 Конституції України). Громадянин може вимагати в суді скасування незаконного акту, який порушує його права, компенсації завданих збитків і відшкодування моральної шкоди тощо. Для захисту прав громадян юридичну допомогу їм надає адвокатура, інші юридичні структури. Нова Конституція України включає право громадян звертатися за судовим захистом до міжнародних судових органів (ст. 55).

Прокуратура України за певних умов також може виконувати правозахисні функції, хоча це не є суттю її діяльності. Права й свободи громадян України мають певні межі їх реалізації, зумовлені необхідністю гарантувати інтереси державної безпеки, прав інших громадян і т.д. Така практика існує в усіх правових державах. Адже свобода людини – це не свавілля, а визначена Конституцією чи законом міра можливої поведінки.

Обмеження прав і свобод громадян не можуть вестись до їх скасування чи застосування з порушенням рівності громадян перед законом і судом. Ці обмеження встановлюються тільки Конституцією (ст. 64).

Права й свободи громадян України потребують не тільки захисту, а й охорони, зокрема через систему правоохоронних органів, які забезпечують охорону громадського порядку, державну безпеку й т.д. та органів оборони держави, які забезпечують захист держави від зовнішнього нападу.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. із змін., внес. Згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 04.02.2011 р. № 2952-17. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

2. Копейчикова В.В. Основи Конституційного права України [Текст] / В.В. Копейчикова // К.: Юрінком. - 1997. - 205 с.

3. Глущенко О., Кампо В. 17 уроків з курсу "Конституція України". - [Текст] / О. Глущенко, В. Кампо // К.: МП "Леся". - 1997. - 160 с.

*Афанасенко С.І.
старший викладач кафедри
державно-правових дисциплін ОДУВС
Надійшла до редакції: 14.04.2013*